

ПУБЛІЧНІСТЬ І ПРОЗОРИСТЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: БАЛАНС МІЖ ВІДКРИТІСТЮ ТА ЗАХИСТОМ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ

PUBLICITY AND TRANSPARENCY OF CIVIL PROCEDURE: BALANCING OPENNESS AND PROTECTION OF CONFIDENTIALITY

Кабальський Р.О., к.ю.н.,
асистент кафедри теоретико-правових дисциплін
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Стаття досліджує ключові принципи демократичного судочинства – публічність і прозорість – та їхнє співвідношення із захистом конфіденційної інформації, як основоположні принципи цивільного судочинства. Розкриваються правові аспекти конфлікту між відкритістю судових процесів та необхідністю збереження приватності учасників, особливо в умовах цифровізації.

Проаналізовано положення Конституції України, Цивільного процесуального кодексу та міжнародні стандарти, які визначають умови публічності судового розгляду. Практика Європейського суду з прав людини підкреслює важливість відкритих судових засідань як гарантії справедливої правосуддя, водночас вказуючи на допустимість обмежень для захисту моралі, національної безпеки чи приватних інтересів.

Визначено необхідність вдосконалення українського законодавства з метою чіткого регулювання балансу між прозорістю та конфіденційністю. Особливу увагу приділено закритим судовим засіданням, що проводяться у випадках, коли публічність може порушувати права сторін або розголошувати охоронювану законом інформацію.

Розглянуто виклики, які виникають через використання інформаційних технологій у судочинстві. Зокрема, зазначається, що онлайн-трансляції та публікація матеріалів у відкритих реєстрах можуть створювати ризики розголошення конфіденційної інформації.

Наголошується на необхідності запровадження сучасних цифрових платформ для безпечного доступу до судових матеріалів, а також удосконалення систем інформування громадськості про судові процеси.

Висвітлено рекомендації щодо гармонізації принципів відкритості судового процесу з вимогами захисту конфіденційності. Чітке розмежування публічної та конфіденційної інформації сприятиме підвищенню прозорості судочинства, збереженню приватності учасників і зміцненню довіри до судової системи.

Зроблено акцент на важливості міжнародного досвіду у формуванні правового механізму, який забезпечить баланс між публічністю і конфіденційністю, особливо в умовах цифровізації. Запропоновані зміни спрямовані на посилення демократичних принципів і захист прав людини у сфері правосуддя.

Також акцентується на ролі суддів у забезпеченні справедливого розгляду справ, зокрема шляхом прийняття рішень щодо обмеження доступу до інформації лише в обґрунтованих випадках. Підкреслюється, що гармонізація законодавства з міжнародними стандартами сприятиме зменшенню ризиків свавілля та підвищить прозорість правосуддя. Особливу увагу приділено необхідності впровадження механізмів регулярного моніторингу та оцінки ефективності нововведень у сфері цифровізації судочинства для забезпечення їхньої відповідності принципам відкритості та захисту прав людини.

Ключові слова: публічність, прозорість, конфіденційність, цивільне судочинство, цифровізація, ЄСПЛ, законодавство України, відкриті засідання, права людини, судова система.

The article examines the key principles of democratic justice – publicity and transparency – and their relationship with the protection of confidential information as fundamental principles of civil proceedings. The legal aspects of the conflict between the openness of court processes and the need to preserve the privacy of participants, especially in the context of digitalization, are revealed.

The provisions of the Constitution of Ukraine, the Civil Procedure Code, and international standards that define the conditions for public court hearings are analyzed. The practice of the European Court of Human Rights emphasizes the importance of open court hearings as a guarantee of fair justice, while also highlighting the admissibility of restrictions to protect morality, national security, or private interests.

The necessity to improve Ukrainian legislation to clearly regulate the balance between transparency and confidentiality is identified. Particular attention is paid to closed court sessions conducted in cases where publicity could violate the rights of the parties or disclose information protected by law.

The challenges arising from the use of information technology in justice are considered. In particular, it is noted that online broadcasts and the publication of materials in open registries may create risks of disclosing confidential information.

Recommendations for harmonizing the principles of openness in court proceedings with the requirements of confidentiality protection are presented. A clear distinction between public and confidential information will enhance judicial transparency, preserve participants' privacy, and strengthen trust in the judicial system.

The importance of international experience in developing a legal mechanism that ensures a balance between publicity and confidentiality, especially in the context of digitalization, is emphasized. Proposed changes are aimed at strengthening democratic principles and protecting human rights in the field of justice.

Key words: publicity, transparency, confidentiality, civil justice, digitalization, ECHR, Ukrainian legislation, open hearings, human rights, judicial system.

Постановка проблеми Прозорість і публічність цивільного судочинства є ключовими принципами демократичного суспільства, які забезпечують справедливість та довіру до судової системи. Проте ці принципи нерідко вступають у конфлікт із необхідністю захисту конфіденційної інформації учасників процесу, особливо у справах, які стосуються приватного життя, державної таємниці чи комерційних інтересів. В умовах цифровізації та зростання обсягу інформації, яка стає доступною громадськості, виникають нові ризики порушення приватності учасників судового процесу. Законодавство України частково регла-

ментує баланс між публічністю та конфіденційністю, але вимагає вдосконалення для ефективного захисту прав усіх сторін. Водночас практика Європейського суду з прав людини висвітлює нагальні проблеми щодо забезпечення права на відкритий судовий розгляд із дотриманням міжнародних стандартів. Тому необхідно розробити ефективний механізм, який дозволить поєднати відкритість судового процесу з захистом конфіденційності.

Мета статті полягає у визначенні принципів забезпечення публічності та прозорості цивільного судочинства, аналізі існуючих правових механізмів захисту конфіден-

ційної інформації в судовому процесі та обґрунтуванні рекомендацій для вдосконалення законодавства України з урахуванням міжнародних стандартів і досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема публічності та прозорості цивільного процесу, зокрема баланс між відкритістю та конфіденційністю, є предметом дослідження багатьох науковців. В. А. Кройтор аналізує підстави обмеження гласності, наголошуючи на необхідності збереження приватності учасників процесу. А. Серветник досліджує взаємозв'язок принципів відкритості та публічності, вказуючи на ризики порушення конфіденційності через надмірну відкритість. Н. Ю. Сакара підкреслює важливість цифровізації для забезпечення публічності, але вказує на необхідність механізмів захисту конфіденційності. В. В. Городовенко звертає увагу на проблеми нормативного регулювання принципу гласності та його відповідності міжнародним стандартам. Усі автори наголошують на важливості гармонізації законодавства для досягнення справедливого балансу між прозорістю судочинства і захистом прав учасників. Їхні дослідження закладають основу для вдосконалення національного правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Принципи публічності, гласності та відкритості визначають доступність і прозорість судової діяльності, проте їх зміст часто тлумачиться по-різному в нормативних актах. Відповідно до ст. 6 ЦПК України, судовий розгляд має бути усним і відкритим, а рішення проголошуються прилюдно, окрім випадків закритих засідань. Конституція України (ст. 129) гарантує фіксацію судового процесу технічними засобами, підкреслюючи демократичність судочинства [1].

ЄСПЛ пов'язує публічність судового розгляду із прозорістю та доступністю, зазначаючи, що це ключова гарантія демократичного суспільства. У рішенні «Претто проти Італії» суд наголошував, що відкритість засідань є необхідною для справедливості [2]. Принцип публічного слухання передбачає принаймні одне відкрите слухання в суді першої інстанції. У справі «Фредін проти Швеції» підкреслено, що слухання має бути публічним, якщо вирішуються як правові, так і фактичні аспекти справи [3]. Також у справі «Екбатані проти Швеції» ЄСПЛ визнав, що обмеження публічності в апеляційному провадженні може порушувати права сторін [4]. Відкритість судового розгляду забезпечується доступом до інформації про час і місце засідань, що гарантує реалізацію права на справедливий суд.

Сьогодні більшість судів України дотримуються правил оприлюднення часу і місця судових засідань через інформаційні технології, але законодавство з цього питання потребує удосконалення. По-перше, суди мають бути наділені обов'язком забезпечувати прозорість своєї діяльності, зокрема шляхом оприлюднення інформації про хід розгляду справ та ухвалені рішення. По-друге, необхідно врегулювати питання доступу до цієї інформації для осіб, які хочуть бути присутніми на судових засіданнях.

ЄСПЛ підкреслює, що права, гарантовані Конвенцією, мають бути практичними й ефективними, тому сторона, яка бере участь у справі, має бути завчасно повідомлена про судові засідання. Як зазначав М. Й. Штефан, принцип гласності охоплює не лише відкритість судових засідань, а й доступ до матеріалів справи для осіб, які беруть у ній участь. Учасники мають право бути поінформованими про хід і результати розгляду справи, а також надавати інформацію про процес у засобах масової інформації [6].

Принцип відкритості включає можливість ознайомлення з матеріалами справи, що поки обмежено законодавством (ст. 6 ЦПК України), де цей порядок передбачено лише для учасників справи або тих, чий права було порушено. Таким чином, необхідно розширити трактування відкритості судового розгляду, щоб забезпечити право громадськості на доступ до судової інформації та підвищити прозорість судочинства [7].

Захист прав людини є важливою складовою міжнародної діяльності, і для його забезпечення міжнародні організації створили численні правові акти, зокрема декларації, конвенції та хартії, які стали основою для національних правових норм. Україна повинна адаптувати своє законодавство до стандартів Європейського Союзу, що є важливим аспектом євроінтеграційних процесів. Така адаптація сприятиме розвитку політичних, економічних та соціальних аспектів країни, а також забезпечить ефективну інтеграцію на всіх рівнях, зокрема в галузі правосуддя. Визначення євроінтеграції як ключового напрямку розвитку є пріоритетом для президента України, що підкреслює важливість удосконалення національного законодавства для його відповідності вимогам ЄС [5, с. 59–60].

Зокрема, однією з основних міжнародних норм, що охоплює захист прав людини, є Загальна декларація прав людини, прийнята в 1948 році, яка стала основним документом для забезпечення свободи і прав. Особливе значення має принцип гласності судових процесів, закріплений як в міжнародних актах, так і в національних системах. Європейська конвенція з прав людини 1950 року чітко визначає необхідність публічності судових процесів як складової права на справедливий суд. Однак є й винятки, зокрема для захисту моралі, державної безпеки або прав інших осіб, що дозволяють обмежувати цей принцип в окремих випадках [8].

Судова практика Європейського суду з прав людини демонструє важливість забезпечення гласності як умови для підтримки справедливості в судочинстві. Відсутність публічного оголошення дат судових засідань може порушувати принцип гласності, як це зазначається в ряді рішень ЄСПЛ. Тому відкритість судового процесу є необхідною для підвищення довіри до судової влади і для зміцнення демократичних процесів у державі. Публічність судового процесу також гарантує, що громадськість буде проінформована про місце і час засідання, що сприяє забезпеченню справедливості. ЄСПЛ наголошує, що навіть при обмеженому доступі до залу суду, гласність може бути забезпечена через публічне оголошення судових засідань, що відповідає вимогам міжнародних стандартів.

Національні процесуальні законодавства відрізняються, але можна виділити незмінні компоненти судового процесу, які характеризують засади правосуддя, зокрема принцип належної правової процедури. Згідно з американськими юристами, ця процедура включає оповіщення та слухання, що дозволяють всім зацікавленим особам брати участь у розгляді справи. Принцип гласності в цивільному судочинстві передбачає відкритість судового процесу, що забезпечується через право бути присутнім на засіданнях та отримувати інформацію через ЗМІ. Однак цей принцип може бути обмежений у випадках, коли це необхідно для захисту державної таємниці, приватного життя сторін чи моральних та суспільних інтересів, як у випадку усиновлення. Європейська конвенція прав людини дозволяє закриті судові засідання з міркувань моралі або національної безпеки, що також відображено в українському законодавстві.

Наприклад, в разі розгляду справ про усиновлення суд може проводити засідання закрито, щоб захистити особисті дані та інтереси осіб. Важливою є можливість сторін подавати клопотання про закритий розгляд, що стосується, зокрема, усиновлення, де необхідно зберігати конфіденційність. Це право на закритість судового процесу має збалансуватися з правом на відкритість та прозорість судочинства. Відповідно, українське законодавство передбачає закритий розгляд за клопотанням, що забезпечує захист приватних інтересів, зокрема у справах про усиновлення [9, с. 94–95].

Конфіденційність у судовому цивільному процесі є важливим елементом, оскільки вона захищає особисті дані сторін, що можуть бути розкриті під час розгляду

справи. Проте принцип відкритості судового процесу передбачає, що судові засідання повинні бути доступними для громадськості, за винятком випадків, коли інформація має конфіденційний характер. Важливим є забезпечення балансу між відкритістю судочинства та правом на захист приватного життя та конфіденційності учасників процесу. Суд має право обмежити доступ до певних даних, якщо їх розголошення може завдати шкоди учасникам процесу або порушити їхні права та гідність. Закрите слухання може бути проведене за клопотанням сторін, якщо вони доведуть, що розголошення інформації може порушити їхні інтереси або приватність. У випадку відмови у задоволенні такого клопотання інформація може стати публічною. Міжнародний досвід свідчить про можливість укладення угод про конфіденційність між сторонами, що дозволяє захистити особисті дані в процесі, забезпечуючи при цьому належний рівень прозорості судового процесу.

Публічність та конфіденційність є фундаментальними принципами, які забезпечують прозорість і захист прав сторін у цивільному судочинстві. Вони спрямовані на досягнення двох ключових цілей: забезпечення відкритості судового процесу для суспільства та захисту приватності учасників справи.

Принцип публічності гарантує, що судові засідання відкриті для громадськості, за винятком випадків, передбачених законом. Це забезпечує прозорість судочинства, підвищує довіру до судової системи та слугує важливим інструментом демократичного контролю.

Конфіденційність передбачає захист особистої, сімейної або комерційної інформації учасників справи, яка може розголошуватись у ході судового розгляду. Вона важлива для збереження репутації сторін і захисту даних, що становлять особливу цінність.

Баланс між цими принципами визначається процесуальним законодавством, зокрема можливістю закритих судових засідань у разі розгляду справ, пов'язаних із державною таємницею, інтимними обставинами, чи з метою захисту неповнолітніх. Гласність судового процесу та його технічна фіксація є ключовими принципами судочинства. За загальним правилом судові засідання проводяться у відкритому форматі, якщо інше не передбачено законодавством. Будь-яка особа має право бути присутньою на відкритих судових засіданнях, а також отримати доступ до судових рішень відповідно до встановленого порядку. Закриті судові засідання в цивільному процесі можливі у таких ситуаціях: існує ризик розголошення інформації, яка є таємною або охороняється законом; за клопотанням учасників справи для збереження таємниці усиновлення або захисту від розголошення даних про особисте чи інтимне життя учасників; для уникнення поширення відомостей, які можуть принизити честь і гідність учасників справи.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїх рішеннях підкреслює, що публічність є однією з гарантій справедливого судового розгляду (ст. 6 Конвенції про захист прав людини). Водночас суд визнає необхідність обмеження публічності, якщо цього вимагають права інших осіб або суспільні інтереси.

У цивільному судочинстві України баланс регулюється статтями ЦПК, які визначають умови проведення відкритих і закритих засідань. Наприклад, закриті засідання можливі в разі загрози розголошення інформації, яка може порушити права осіб або таємницю, що охороняється законом.

Публічність судового розгляду передбачає не лише відкритість засідань, а й доступ громадськості до матеріалів справи, що може вступати в конфлікт із правом сторін на конфіденційність.

Інформаційні технології в судочинстві ускладнюють цей баланс, оскільки оприлюднення даних через реєстри або онлайн-трансляції може призводити до неконтрольованого поширення конфіденційної інформації.

Важливою умовою збереження цього балансу є чітке розмежування інформації, яка може бути публічною, та тієї, яка підлягає захисту, а також відповідальність суду за дотримання цього розподілу.

Таким чином, ефективне врегулювання публічності та конфіденційності сприяє забезпеченню прав учасників судового процесу, громадського контролю за діяльністю судів і водночас захисту приватних інтересів.

Вдосконалення законодавства, що регулює ці аспекти, зокрема в умовах цифровізації судочинства, є необхідною передумовою для зміцнення правової держави.

Висновки. Принципи публічності, гласності та відкритості є основою прозорості судового процесу, що сприяє підвищенню довіри до судової системи та демократичному контролю з боку суспільства. Водночас важливо дотримуватись балансу між відкритістю та конфіденційністю, щоб захистити права і приватність учасників судового процесу. Законодавство України встановлює умови для проведення як відкритих, так і закритих судових засідань, залежно від необхідності захисту інформації, що охороняється законом, або особистого життя сторін. Європейський суд з прав людини наголошує, що публічність судового розгляду є ключовою гарантією справедливого судочинства, але допускає обмеження у випадках, коли це необхідно для захисту прав чи інтересів інших осіб. Принцип гласності включає не лише відкритість судових засідань, а й доступ до матеріалів справи, що вимагає детального регулювання.

Ефективне врегулювання цього питання потребує чіткого розмежування між інформацією, яка може бути публічною, та тією, що підлягає захисту. Суд має забезпечувати доступ громадськості до відкритих даних і водночас захищати конфіденційну інформацію учасників процесу. Вдосконалення національного законодавства, особливо в умовах цифровізації, є необхідним для підтримання балансу між публічністю та конфіденційністю, що сприятиме зміцненню демократичних принципів і правової держави. Поєднання відкритості судового процесу із захистом приватних інтересів є важливим для забезпечення справедливості та прозорості судочинства.

В умовах цифровізації законодавство щодо балансу публічності та конфіденційності судового процесу потребує вдосконалення. Необхідно чітко визначити категорії даних, що можуть бути публічними, і встановити правила обмеження доступу до конфіденційної інформації, зокрема в електронних реєстрах. Судові засідання, що транслуються онлайн, повинні регламентуватись з урахуванням прав сторін і можливих ризиків розголошення чутливих даних. Важливим є запровадження захищених цифрових платформ для роботи з матеріалами справ і автоматизація систем інформування громадськості про судові засідання. Комплексний підхід із врахуванням міжнародного досвіду забезпечить прозорість судочинства та захист приватних інтересів учасників процесу.

ЛІТЕРАТУРА

- Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>.
- ІПС ЛІГА:ЗАКОН - система пошуку, аналізу та моніторингу нормативно-правової бази. *Рішення у справі «Претто та інші проти Італії» від 8 грудня 1983 р.* URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2546> (дата звернення: 26.11.2024).
- Рішення «Фредін проти Швеції» (Fredin v. Sweden) від 18 лютого 1991 р. HUDOC – European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-57651> (дата звернення: 26.11.2024).

4. Рішення в справі "Екбатані проти Швеції" від 26 травня 1988 року. HUDOC – *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-100704&filename=CASE%20OF%20EKBATANI%20v.%20SWEDEN%20-%20\[Russian%20Translation\].pdf](https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-100704&filename=CASE%20OF%20EKBATANI%20v.%20SWEDEN%20-%20[Russian%20Translation].pdf) (дата звернення: 26.11.2024).
5. Серветник А. Співвідношення принципів відкритості, гласності та публічності цивільного судочинства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. Т. 2, № 12. С. 58–61.
6. Штефан М. Цивільне процесуальне право України : Акад. курс: підруч. для студентів юрид. спеціаліз. ВНЗ. Київ : Вид. Дім «ІнЮре», 2005. 624 с. \
7. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 19 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 26.11.2024).
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.11.2024).
9. Кройтор В. А. Зміст принципу поєднання гласності та можливості її обмеження в цивільному судочинстві. *Проблеми цивільного права та процесу*. 2017. С. 93–96.